

Katılımcı Anayasa Yapımı ve İzlanda Örneği¹

Burak Çağ*

Özet

Anayasa yapımı genellikle bir elit meselesi olarak algılanmıştır. Yirminci yüzyılın sonunda, özellikle demokratikleşme sürecindeki ülkelerde, demokratik bir anayasanın, sadece içeriğiyle değil yapım sürecinin de demokratik olmasıyla mümkün olacağı düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu nedenle halkın anayasa yapımı sürecine katılımını arttıran çeşitli uygulamalara başvurulmuştur. Çalışmada, öncelikle bizi katılımcı anayasa yapımı kavramını kullanmaya iten katılımcı demokrasi ve müzakereci demokrasi kavramları incelenecek, daha sonra anayasa yapımı sürecine katılım uygulamaları açısından önemli bir örnek olarak İzlanda anayasa yapımı süreci ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anayasa yapımı, katılımcı demokrasi, müzakereci demokrasi.

Participatory Constitution Making And The Case Of Iceland

Abstract

The constitution making is generally considered as an elite affair. In the late twentieth century, especially in countries amid the democratisation process, it has been thought that the making process of a constitution should also be democratic in order to form a democratic constitution. Therefore, practices involving the public participation in the constitution making process have

¹ Bu çalışma 26-27 Nisan 2013 tarihlerinde Bakü Qafqaz Üniversitesi'nde düzenlenen "Genç Araştırmacıların I. Uluslararası Konferansı - Kamu Hukuku" oturumunda tebliğ olarak sunulmuş olup Yasama Dergisi için makale haline getirilmiştir.

* İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi; burackag@gmail.com.

been applied. In this study, the conceptions of participatory constitution making, participatory democracy and deliberative democracy will be analysed, followed by the review of the Iceland's distinctive constitution making process.

Keywords: Constitution making, participatory democracy, deliberative democracy.

Giriş

Son yıllarda siyaset ve hukuk gündemini meşgul eden konuların başında anayasa yapımı gelmektedir. Bu, bizim ülkemizde olduğu kadar dünyada da böyledir. Anayasanın ortaya çıkmasından bu yana her siyasi çalkantıdan sonra en önemli konunun yeni bir anayasa yapmak olduğunu görmekteyiz. Yakın tarihe baktığımızda da siyasetin işleyişine olağan/olağandışı her müdahalenin ertesinde yeni bir anayasa yapmak, ortamın başat aktörlerinin ilk işi olmuştur.

Anayasa yapmak bu kadar önemliyken, anayasanın yapım yöntemi belki de son otuz yılda daha çok önem kazanmıştır. Özellikle Sovyetlerin dağılmasından sonra Doğu Avrupa ve Orta Asya'da bağımsızlıklarını kazanan ve demokratikleşme sürecine giren ülkelerde ve günümüzde Arap Baharı olarak adlandırılan süreçte rejim değişikliği yaşayan ülkelerde, bu tartışma hep gündemin merkezinde yer almıştır. Bu tartışmanın temel sorunu, demokrasiye geçiş sürecinde yapılan anayasanın yapım yönteminin de demokratik olması gerektiğidir. Başka bir deyişle, yapım yöntemi demokratik olmayan bir anayasa, içerik olarak demokratik kurumlar öngörse veya demokratik bir siyasi ortam kursa da tam anlamıyla demokratik olmuş sayılamaz.

Belirtmek gerekir ki, katılımcı anayasa yapımından sadece klasik yöntemler olan referandum veya kurucu meclisin seçimle işbaşına gelmesi değil, halkın anayasanın hazırlanış sürecinin her aşamasında katılımcı olarak yer alması anlaşılmaktadır. Bunun arka planında ise liberal demokrasinin yeniden yükselişinde katılımcı demokrasi ve müzakereci demokrasi gibi nispeten yeni kavramların demokrasi teorisyenleri tarafından daha çok dile getirilmiş ve kabul görmüş olmasıdır. Sosyalizm sonrası demokrasinin yeniden yükselişinde, demokrasinin tarih sahnesine çıktığı varsayılan dönemdeki şekli, yani doğrudan demokrasi idealize edilmiş ve temsili demokrasinin, demokratik meşruiyet temelindeki açmazlarından uzaklaşmak amaçlanmıştır. İşte bu noktada katılımcı ve müzakereci demokrasi gibi yeni kavramlar kurtarıcı olarak ortaya atılmıştır.

Katılımcı demokrasi ve müzakereci demokrasi uygulamaları, klasik doğrudan demokrasi araçları gibi belirli ve sınırlı değildir. Bu uygulamalar, temelinde katılım ve müzakereyi almakta ve bu çerçevede çok çeşitli şekillerde demokrasi pratiği geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bunun örnekleri son yıllarda anayasa yapımı yöntemlerinde kendini belirgin bir şekilde göstermiştir. Özel-

likle Sovyetlerin dağılmasından sonra kurulan yeni devletler ve Güney Afrika ve Uganda gibi ülkelerin anayasa yapımı süreçlerinde bunu görmek mümkündür.²

Bu konudaki en son ve belki de en ilginç örnek ise İzlanda olmuştur. İzlanda'nın 2008 ve 2013 yılları arasını kapsayan anayasa yapımı süreci, katılımcı ve müzakereci demokrasinin uygulanabilir kılınması için internetin bir araç olarak kullanılması anlamına gelen e-demokrasi pratiğinin daha önce ortaya atılan ve teori düzleminde kalmakla yetinen önerilerinden ziyade,³ onu gerçekleştirmek bakımından oldukça cesur ve yeni bir adım olarak göze çarpmıştır. E-demokrasi kısaca, siyasi karar alma süreçlerinde internetin etkin bir katılım aracı olarak kullanılması anlamına gelmektedir. Bu durumda seçmen, siyasi karar alınmadan önce o kararın olgunlaşmasına ve yürürlüğe girmesine interneti ve sosyal medya araçlarını kullanarak aktif olarak katılmaktadır. Bu uygulamada internet modern zamanların agorası haline gelmektedir.⁴ Bu noktada e-demokrasi, katılımcı demokrasi ve müzakereci demokrasinin uygulanabilir hale gelmesinde önemli bir araç olarak görülmektedir. Anayasa yapımı sürecinde internet vasıtasıyla katılımın uygulanması ise İzlanda örneğinde somut olarak ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada öncelikle katılımcı demokrasi ve müzakereci demokrasi kavramları açıklanarak katılımcı anayasa yapımının teorik zemini ortaya konulmaya çalışılacaktır. Son olarak bu bağlamda e-demokrasi uygulamalarının anayasa yapımı sürecinde uygulanabilirliği ve İzlanda anayasa yapımı pratiği ele alınacaktır.

² Burak Çağ, "Anayasa Yapımı Sürecinde Doğrudan Demokrasi Uygulamaları", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012; Serdar Güleler, "Anayasa Yapımında Yeni Bir Paradigma: Kapsayıcı, Katılımcı, Uzlaşmacı Anayasa Yapım Süreçleri ve Çeşitli Örnekler", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.XV, Y.2011, Sa. 3, s. 199-224.

³ Aki Orr, "Doğrudan Demokrasi Manifestosu", çev. Murat Yanık, Prof.Dr. Aydın Aybay'a Armağan, Vedat Kitapçılık, 2004, s. 365-376.

⁴ Selva Ersöz, "İnternet ve Demokrasinin Geleceği", Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Vol.3 (4), 2005, s. 123.

I. Katılımcı Demokrasi ve Müzakereci Demokrasi Kavramları

20. yüzyılda liberal demokrasinin yaygınlaşmasıyla, kabaca elitlerin yönetimi anlamına gelen temsili demokrasinin, demokrasinin ideal anlamına yaklaşmak amacıyla yeniden yorumlanmasıyla ortaya çıkan demokrasi teorilerinden biri katılımcı demokrasidir. Katılımcı demokrasi, siyasi karar alma sürecinin meşruluğunu sağlamak için, alınan kararlardan bizzat etkilenenlerin karar alma sürecine katılması anlamına gelmektedir.⁵ Başka bir deyişle katılımcı demokrasi, çoğulcu bir alışveriş şeklidir. Toplumda karşılaşılan ve farklı çıkar gruplarının kendi bakış açılarıyla farklı nitelendirdikleri problemlerin, birbirlerinin zıttı olan çıkarlarından haberdar olarak karşılıklı pazarlık ilişkisi çerçevesinde çözüme kavuşturulmasıdır.⁶ Kısaca katılımcı demokrasi, toplumu oluşturan bütün unsurların karar alma sürecine katılması, kendi çıkarı doğrultusunda görüş bildirmesi, bu görüşlerin siyasi aktörler tarafından dikkate alınması ve karar alma sürecine etki etmesi anlamına gelmektedir.⁷

Seçilmişlerin tüm halkı temsil ettiği ve onlar adına siyasi kararlar alarak yöneten-yönetilen ayrımının ortaya çıkmasına sebep olduğu temsili demokrasinin ideal anlamda yorumlanmasıyla ortaya atılan demokrasi teorilerinden bir diğeri de müzakereci demokrasidir. On dokuzuncu ve yirminci yüzyıl demokrasisi anlayışları oy hakkını merkeze alıp, oy kullanma hakkına sahip kişi sayısını arttırmaya yönelikken, günümüzde müzakereci demokrasi teorisi, tartışma merkezli bir katılımı amaçlamakta ve tartışmaya katılan ve sesini duyuran insan sayısını arttırmaya çalışmaktadır.⁸

Katılımcı demokrasi, belirtildiği gibi, toplumun karar alma sürecine katılması demektir. Bu modelin içerdiği katılma bazı yazarlara göre referandum, halk girişimi gibi araçlarla vatandaşların karar alma sürecine katılmasıdır.⁹ Bu tarz katılım doktrinde yaygın olarak yarı doğrudan demokrasi olarak nitelendi-

⁵ Angela M. Banks, "Expanding Participation in Constitution Making: Challenges and Opportunities", William and Mary Law Review, Vol. 49, Iss. 4, Art. 2, 2008, s. 1043-1069.

⁶ Michael Glassman & Min Ju Kang, "Five Classrooms: Different forms of 'democracies' and their relationship to cultural pluralism(s)", Educational Philosophy and Theory, Vol. 43, No. 4, 2011, s. 373.

⁷ Stefan Voigt, "The Consequences of Popular Participation in Constitutional Choice – Towards a Comparative Analysis", (çevrimiçi) <http://www.uni-marburg.de/fb02/in-secon/publikationendatenfiles/wittenberg.pdf>, (erişim tarihi: 20.04.2012), s. 19.

⁸ Simone Chambers, "Constitutional Referendums and Democratic Deliberation", Referendum Democracy: Citizens, Elites and Deliberation in Referendum Campaigns, ed. Matthew Mendelsohn, Andrew Parkin, UK, Palgrave, 2001, s. 231.

⁹ Olgun Akbulut, "Doğrudan Demokrasi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 8.

rilmektedir.¹⁰ Ancak bir diğer tanımına göre ise, katılımcı demokrasi, karar alma aşamasında insanların bir araya gelip tartışarak, kolektif bir biçimde en iyi kararın ne olacağına karar verdikleri demokrasi modelidir.¹¹ Burada tartışma ve müzakere olgusu katılımcı demokrasinin merkezine oturmuştur. En iyi kararın ne olacağı konusunda kolektif bir tartışmanın vazgeçilmez olduğunun kabul edilmesi durumunda katılımcı demokrasi ve müzakereci demokrasinin birbirini içselleştiren ve bir arada var olması gereken kavramları olduğu akla gelmektedir. Bu durumda katılımcı demokrasinin etkin ve olgun bir müzakereyi de içerdiğini varsaymak gerekir. Bu çalışmada katılımcı anayasa yapımı kavramını kullanılırken, bu tarz bir katılımcı demokrasi anlayışı esas alınmıştır.

Sonuç olarak yukarıda belirtilen tarzda bir katılımcı demokrasi uygulamasında, temsili demokraside siyasi aktör olarak pasifize edilen halk, karar alma sürecine müzakereci yöntemlerle etkin katılım göstermelidir. Katılım müzakere ile birlikte var olduğunda anlam kazanmaktadır. Halk kendi çıkarlarını karar alma sürecine yansıtırken bunu müzakere araçlarıyla yapmakta ve böylece kendi siyasi görüşünü de kendisini temsil edenlerden bağımsız olarak olgunlaştırmaktadır.

II. Katılımcı Anayasa Yapımı¹²

Anayasa yapımı, geçmişten bugüne gündelik politikalardan ayrı tutulmuş ve bir elit meselesi olarak kabul edilmiştir. 1787 ABD Anayasası'nın yapımından bu yana anayasalar genellikle seçilmiş (veya seçkin) elitler tarafından yapılmış, anayasa yapımı sürecinde bireyleri ilgilendiren haklar ve özgürlükler, herhangi bir şekilde bir araya gelen, temsil kabiliyeti olan ya da olmayan bir azınlık tarafından tartışılmış ve belirlenmiştir. Bireyin temel hakları karşısında iktidarın sınırlandırılmasını temel alan anayasacılığın öznesinin ise anayasa yapımına katılımı gereksiz, hatta tehlikeli bulunmuştur. Yahut bireyin katılımı, sürecin başında kurucu meclisin seçimi veya sonunda, referandum vasıtasıyla önüne konulan metne “evet” veya “hayır” demekle sınırlı tutulmuştur. Anayasanın içeriğinin ve uygulamasının demokratik olması, onun demokratik meşruiyeti için yeterli görülmüştür.¹³

20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise klasik demokratik anayasa yapımı yöntemlerinde (anayasaların seçilmiş kurucu meclisler tarafından hazırlanma-

¹⁰ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, I. Cilt, Ekin Yayınları, 2011, s. 679-689.

¹¹ Helena Catt, *Democracy in Practice*, London, Routledge, 1999, s. 13.

¹² Bu konuda bkz. Çağ, a.g.k., s. 31 vd.

¹³ Vivien Hart, “Democratic Constitution Making”, United States Institute of Peace, Special Report, 2003.

sı, bir kurucu meclis tarafından hazırlanan anayasanın halkoyuna sunulması)¹⁴ bir değişim olduğu gözlemlenmiştir. Bir görüşe göre bu değişim 1978 İspanya Anayasası'nın yapımıyla başlamış ve 1990'lı yılların başında post-komünizm sonrası Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile *Apartheid* rejimi sonrası Güney Afrika anayasasının yapımıyla kendisini göstermiştir. Bu yöntem genel olarak "katılımcı anayasa yapımı" olarak adlandırılmaktadır.¹⁵ Bu yeni anlayışa göre, anayasanın demokratikliği, içeriğinden ziyade yapım süreci ile ilgili bir sorundur. Sürecin demokratikliğinden ise yalnızca kurucu meclisin seçimle işbaşına gelmesi ya da seçilmiş (veya seçkin) bir azınlık tarafından hazırlanan metnin halkın yalnızca evet ya da hayır diyebildiği bir referanduma sunulmasından ziyade, demokratik katılım kavramına bundan daha öte bir anlam yüklenmesi anlaşılmaktadır. Bu da yine son dönemde demokrasi teorisyenleri tarafından dillendirilen katılımcı demokrasi ve müzakereci demokrasi kavramlarında anlamını bulmaktadır.

Kavram olarak katılımcı anayasa yapımı, içinde bulunduğumuz yüzyılda ortaya çıktığı savunulan katılımcı demokrasi ve müzakereci demokrasi teorilerinin ürünüdür. Bu yeni yöntemde göre anayasa yapımına halkın katılımı, sürecin bütününe kapsayan, geniş katılımlı, tartışmacı ve müzakereci bir katılım yöntemiyle sağlanmaktadır. Bu süreç, ortaya çıkan metinden ziyade anayasanın yapım yöntemine odaklanmakta ve demokratik bir anayasanın ortaya çıkabilmesini yapım yönteminin demokratik olmasına bağlamaktadır.¹⁶ Katılımcı anayasa yapımında halk, temel haklarının iktidar karşısında güvence altına alındığı ve iktidarın sınırlarının çizildiği metnin yapımının öncesine, metnin hazırlanış sürecine ve sürecin sonuna etkin bir katılım göstermektedir. Belirtmek gerekir ki bu yöntemin klasik demokratik yöntemler olarak adlandırılan referandum, halk girişimi, kurucu meclis gibi belli başlı bir uygulaması olmayıp, çeşitli örneklerde farklı uygulamaları barındırmaktadır.¹⁷ Bu uygulamaların klasik yöntemleri de içerdiğini belirtmek gerekir. Bu yöntemde önemli olan sadece siyasi elitlerin değil halkın bizzat anayasa yapımı sürecinde tartışmalara katılması ve teklif sunmasıdır.¹⁸ Elbette ki bu süreçte halkın anayasa ile ilgili görüşlerini toplamak ve yapım sürecine girdi sağlamak konusunda siyasi

¹⁴ Bu yöntemler hakkında bir sınıflandırma denemesi için bkz. Çağ, a.g.k., s. 15-28.

¹⁵ Andrew Arato, *Constitution Making Under Occupation: The Politics of Imposed Revolution in Iraq*, New York, Columbia University Press, 2009 s. 58, Arato, "Redeeming the Still Redeemable: Post Sovereign Constitution Making", *International Journal of Politics, Culture and Society*, Vol. 22:4, s. 427-443, Hart, "Democratic Constitution Making", s. 4-5.

¹⁶ Güleler, a.g.k., s. 199-224.

¹⁷ Bu örnekler için bkz. Güleler, a.g.k., Çağ, a.g.k.

¹⁸ Saadet Yüksel, "Turkey's Procedural Challenges to Making a New Constitution", *Annales de la Faculte de Droit d'Istanbul*, İstanbul, XLI, N. 58, 2009, s. 125-126.

partiler, sivil toplum kuruluşları ve sendikalar gibi demokratik bir düzenin olmazsa olmaz unsurları önemli bir rol üstlenmektedir.

Bu bağlamda idealize edilen, katılımcı ve müzakereci demokrasinin anayasa yapımı aşamasında gerçekleştirilmesidir. Bunun gerçekleştirilmesi için de özellikle son 30 yıllık süreç içinde birçok yöntem geliştirilmiş ve denenmiştir. Bazı düşünürler tarafından halkın seçimler veya referandum dışında, siyasi karar alma süreçlerine daha aktif ve yoğun katılımı tartışılmış ve çoğunlukla eleştirilmiştir. Bu noktada genel olarak savunulan görüşe göre, halkın bu şekilde çeşitli yöntemlerle karar alma süreçlerine katılımı çok mümkün olmamakla birlikte, mümkün olduğu ölçüde de tehlikeli sonuçlar verebilir. Çünkü halk kitleleri siyasi konularda yeteri kadar bilgi sahibi olmamakla birlikte etkili siyasi figürler tarafından kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirilmeye açıktır.¹⁹ Anayasa siyasi bakımdan teknik konular içermektedir ve halk bu konularda eğitimsizdir. Sıradan vatandaşların bilgi sahibi olmadıkları siyasi konularda karar alması imkansızdır ve hatta “gerçekleşmeyecek bir rüyadır”²⁰

Bunun yanında halkın bu tip süreçlere katılımını ideal demokrasi bakımından gerekli ve vazgeçilmez bulan yazarlar da vardır.²¹ Öncelikle anayasa bireyin temel hak ve özgürlüklerini kamu gücü karşısında güvence altına almaktadır. Bu nedenle onun anayasanın yapımı sürecinin dışında bırakılması düşünülemez.²² Bunun yanında halkın anayasa yapımına katılımı halk egemenliği anlayışının bir gereğidir.²³ Ayrıca anayasanın demokratik meşruiyetinin sağlanması için halkın onun yapımına katılımı gerekmektedir.²⁴ Son olarak halkın eğitimsiz olduğu için anayasa yapımına katılımının tehlikeli olduğu görüşüne karşı esasen müzakereci bir katılım sürecinin halkın anayasada yer alan temel hak ve özgürlükler ve teknik siyasi konularda eğitimine de katkı sağlayacağı ileri sürülmektedir.²⁵

¹⁹ Bu konudaki görüşler için bkz. Çağ, a.g.k., s. 54-57.

²⁰ Richard A. Posner, *Law, Pragmatism and Democracy*, London, Harward University Press, 2003, s. 162-164.

²¹ Bu konudaki görüşler için bkz. Çağ, a.g.k., s. 43 vd.

²² Stephen Tierney, “Constitutional Referendums: A Theoretical Enquiry”, *The Modern Law Review*, s. 72(3), 2009, s. 369.

²³ Yash Gai, “The Role of Constituent Assemblies in Constitution Making”, s.4, (çevrimiçi) http://www.constitutionnet.org/files/the_role_of_constituent_assemblies-finnal_yg-200606.pdf, (erişim tarihi: 01.03.2012).

²⁴ Zachary Elkins, Tom Ginsburg, Justin Blount, “Citizen as Founders: Public Participation in Constitutional Approval”, *Temple Law Review*, Vol. 81, No. 2, 2008, s.362; Vivien Hart, “Constitution-Making and Transformation of Conflict”, *Peace and Change*, Vol. 26, No. 2, 2001, s. 160.

²⁵ Dennis C. Mueller, *Constitutional Democracy*, Oxford University Press, 2000, s. 96; Barber, *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*, University of California Press, 2003, s. 152.

İdealize edilen katılımcı ve müzakereci demokrasiyi gerçekleştirmek, içinde bulunduğumuz teknoloji çağında çok daha kolay görünmektedir. İnternetin ve sosyal medya araçlarının kullanımının oldukça yaygınlaşması ve politik süreçlere etki etmesi elektronik demokrasi (e-demokrasi) olarak adlandırılmaktadır.²⁶ Özellikle yakın geçmişte yaşanan ve Arap Baharı olarak adlandırılan örneklerde sosyal medya araçları halkın politik süreçleri aktif olarak etkilemesinde çok etkin bir şekilde kullanılmıştır.

III. Katılımcı Anayasa Yapımı Bakımından Anayasa Yapımı Sürecinde E-Demokrasinin Uygulanabilirliği – İzlanda Örneği

Yukarıda belirtildiği gibi katılımcı demokrasi, temsili demokrasinin meşruiyet algısında oluşturduğu soru işaretlerine bir derman olarak ileri sürülmüştür. Başka bir deyişle katılımcı demokrasi ideal olan doğrudan demokrasiye ulaşmanın bir yoludur. Bu bakımdan her zaman idealize edilen doğrudan demokrasiye ulaşmanın günümüzde imkansız olduğu varsayımından yola çıkılmıştır. Demokrasinin monarşiler karşısında güçlenmeye başladığı yıllarda Rousseau bu görüşü dile getirmiştir. Rousseau'ya göre ideal olan demokrasinin önündeki en önemli engel ölçek sorunudur. Bu görüşe göre milyonlarca kişinin yaşadığı bir devlette halkın karar almak için sürekli toplanması düşünülemez. Böyle bir yönetim modelinin uygulanması için, bütün vatandaşların birbirini tanıyabilecekleri ölçüde küçük bir devletin olması gerekmektedir. Ayrıca bu devlette herkes zenginlik ve sınıf bakımından eşit olmalıdır.²⁷

Günümüzde de ülke nüfuslarının çok fazla olmasından dolayı halkın genel siyasete doğrudan katılımının imkansız olduğu savunulmaktadır. Bu nedenle halkın ancak yerel siyasete doğrudan katılabileceği ve doğrudan demokrasinin ancak küçük ölçekli yönetimlerde mümkün olabileceği dile getirilmektedir. Buna örnek olarak günümüzde doğrudan demokrasinin sadece birkaç kantonda uygulandığı İsviçre verilmektedir.²⁸ Ülke bazında siyaset yaparken halkın yüz yüze tartışarak karar almasının mümkün olmadığı savunulmaktadır.²⁹

Sartori de, tam anlamıyla kendi kendini yönetme olan doğrudan demokrasinin yönetime katılacak seçmen kitlesinin boyutuyla ilişkili olduğunu belirt-

²⁶ Murat Yanık, “Yeniden Doğrudan Demokrasi”, E-Akademi, S. 41, Temmuz 2005, (çevrimiçi) <http://www.e-akademi.org/incele.asp?konu=Yeniden%20Do%F0rudan%20Demokrasi&kimlik=1120134975&url=makaleler/myanik-1.htm>, (erişim tarihi: 2.11.2011).

²⁷ J. J. Rousseau, Toplum Sözleşmesi, İstanbul, çev. Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s. 63-64.

²⁸ Gözler, a.g.k., s. 657-658.

²⁹ Mueller, a.g.k., s. 99.

miştir. Buna göre tam anlamıyla, gerçekten kendi kendini yöneten bir doğrudan demokrasinin ancak küçük gruplar için mümkün olabileceğini ileri sürmüştür.³⁰

Şimdiye kadar bahsedildiği gibi, ideal anlamda demokrasinin günümüze uyarlanmasıyla katılımcı ve müzakereci demokrasi kavramlarının, bizi doğrudan demokrasi idealine yaklaştırabileceği savunulmaktadır. Günümüzde ülke nüfuslarının bu uygulamaların gerçekleştirilmesini zorlaştırdığı bir gerçek olsa da, bunun yanında teknolojik gelişmeler bu uygulamaların mümkün olabileceğini de akla getirmektedir. Bu konuda daha önce de bahsettiğimiz iyimser temenniler dile getirilmektedir.³¹

İnternetin ve özellikle de sosyal medyanın normal şartlarda bir araya gelmesi mümkün olmayacak sayıda insanı sanal ortamda bir araya getirmesi ve çoğu zaman aynı konuyu tartışmasını mümkün kılması bugün yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle yakın zamanda yaşanan işgal eylemleri (occupy) ve Arap Baharı olarak adlandırılan süreç kitlelerin sosyal medyada nasıl örgütlenebildiğini göstermiştir. Ayrıca ülkemizde de yaygınlaşan sosyal ağların kullanımı, önemli ölçekte insanı bir araya getirmekte, çeşitli konularda sosyal tartışma platformları oluşturmakta ve adeta bir baskı grubu gibi hareket etmeyi kolaylaştırmaktadır. Tabii ki bununla ilgili verdiğimiz örnekler genelde belli bir konu etrafında birleşen insanların örgütlenip sokağa dökülmesini içermektedir. Bu örnekler düzenli bir karar alma sürecinden ziyade, siyasetleri belli kararları almaya zorlama noktasında önem kazanmaktadır. Siyasi kararları doğrudan interneti ve sosyal medya araçlarını kullanarak etkileme konusunda ise yaşanmış örnek, anayasa yapımı sürecinde İzlanda olmuştur.

İzlanda'nın 2008 yılında içine girdiği ekonomik krizden çıkmanın çaresi yeni bir anayasa yapmakta görülmüştür. Bu anayasanın yapımı ile ilgili benimsenen yöntem ise bütün dünyada büyük yankı uyandırmış ve Atina modeli doğrudan demokrasinin geri dönüşü olarak yorumlanmıştır.³² İşte bu anayasa yapımı süreci, yukarıda anlatılan e-demokrasi, katılımcı ve müzakereci demokrasi uygulamalarıyla idealize edilen modele tam anlamıyla uymaktadır.³³

2008 yılında büyük bir ekonomik kriz içerisine girerek ülkedeki bütün büyük bankaların iflas ettiği İzlanda'da 2009 yılı başlarında bu kriz ortamından kurtulmak için, 1944 yılında Danimarka'dan karşılıklı olarak ayrılmanın neti-

³⁰ Giovanni Sartori, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, çev. Tunçer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996., s. 122.

³¹ Bkz. Orr, a.g.k., Ersöz, a.g.k., Yanık, a.g.k.

³² "Mob rule: Iceland crowdsources it's next constitution", *The Guardian*, 9.06.2011, (çevrimiçi) <http://www.theguardian.com/world/2011/jun/09/iceland-crowdsourcing-constitution-facebook>, (erişim tarihi: 30.06.2013).

³³ Çağ, a.g.k., s. 84-86.

cesi olarak ortaya çıkan anayasanın değiştirilerek yeni bir anayasa yapmak üzere çalışmalara başlanmıştır.

İzlanda anayasa yapımı süreci başından sonuna şöyle işlemiştir: Öncelikle mevcut parlamento, Ekim 2010'da, her yaştan ve her meslek grubundan rastgele seçilen 1000 vatandaşı bir günlüğüne bir araya getirerek anayasanın nasıl bir içeriğe sahip olmasını istedikleri konusunda bilgi almış ve bu düşüncelerini içeren kısa bir doküman hazırlamıştır. Daha sonra, çeşitli bilim dallarından (hukuk, edebiyat, fen bilimleri v.b.) yedi üyeli bir Anayasa Komitesi oluşturulmuş ve bu komite, bir önceki çalışmadan elde edilen veriler doğrultusunda 700 sayfalık bir rapor hazırlayarak yapılacak anayasanın çerçevesini belirlemiştir.³⁴ Bir sonraki aşamada ise ulusal bir seçim yapılarak, daha önce parlamento üyesi olmayan ve hemen her türlü meslek grubunu temsil edecek şekilde 523 gönüllü aday içerisinden 25 üye seçilerek bir Anayasa Konseyi (Meclisi) oluşturulmuştur.³⁵ İzlanda Parlamentosunun anayasa taslağını hazırlama işlemini üstlenmemesinin olumlu yanlarından biri, parlamentonun uzun süren kriz döneminde iyi bir sınav verememiş olmasıdır. Diğeri ve en önemlisi ise, anayasanın parlamentonun da üzerinde, onun yetki alanını belirleyen bir metin olması ve parlamentonun kendi yetki alanını belirlemesinin çıkar çatışmasına yol açabileceğidir.³⁶

Danışma niteliğinde kurucu meclis görevi gören Anayasa Konseyi'nin seçim sistemi "devredilebilir tek oy" (*single-transferable-vote*) olarak nitelendirilen bir sistemdir. Bu seçim sisteminde, eğer bir kişinin oy verdiği aday yeterli oy alarak seçilmezse, seçmenin isteği üzerine oyu, seçilen bir adaya devredilmektedir. Böylece boşa giden oy sayısı azalmaktadır.³⁷

Meclisin seçiminde, adaylar hakkında medyada hiçbir propaganda yapılmamış, hiçbir bir siyasi parti adaylardan herhangi birini kendi aday olarak göstermemiş ve desteklememiştir.³⁸ Adaylar sadece internet vasıtasıyla kendi-

³⁴ Thorvaldur Gylfason, "From Collapse to Constitution: The Case of Iceland", CE-SIFO Working Paper, No. 3770, 2012, (çevrimiçi) http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2034241, (erişim: 20.03.2012), s. 12.

³⁵ Anayasa Konseyinde toplumun neredeyse her kesiminden temsilci vardır. Örneğin, doktor, avukat, rahip ve üniversite profesörlerinin yanında bir çiftçi, engelli hakları savunucusu, matematikçi, basın mensubu, bir hemşire, bir felsefeci, şair ve sanatçılar, siyaset bilimci, tiyatro yönetmeni ve işçi sendikası lideri gibi toplumun her kesiminden temsilci yer almaktadır. Thorvaldur Gylfason, "From Crisis to Constitution", 2011, çevrimiçi: <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/7077>, (erişim tarihi: 12.06.2012).

³⁶ Gylfason, "From Collapse to Constitutions: The Case of Iceland", s. 11.

³⁷ Gylfason, "From Collapse to Constitutions:...", s. 13.

³⁸ "Bunun nedeni muhtemelen parlamentodaki Bağımsızlık Partisi (Independence Party) ve İlerici Parti (Progressive Party)'nin anayasa çalışmalarına baştan beri karşı olmalarıdır." Gylfason, "From Crisis to Constitutions...", s. 14.

lerini tanıtmış, internet bloglarında yazdıkları makalelerle kendi propagandalarını yapmışlardır. Anayasa Konseyi'nin seçimi, büyük paraların harcandığı parlamento seçimi kampanyalarından çok farklı gerçekleşmiştir.³⁹ Bu noktadan sonra İzlanda anayasa yapımı sürecinde e-demokrasi uygulamaları devreye sokulmuştur.

Anayasa Konseyi, tamamen anayasa yapmak amacıyla halk tarafından seçilerek bir araya gelmiştir.⁴⁰ Bu yönüyle Amerikan tipi kurucu meclise benzetilmektedir. Konseyin kendi adına bir internet sitesi hazırlanmış ve bir Facebook hesabı açılmıştır.⁴¹ Konseyin çalışma esaslarında, halkın internet vasıtasıyla doğrudan katılımıyla çalışacağı ve hazırlanan metnin parlamentoya sunulacağı belirtilmiştir. Anayasa Konseyinin çalışmaları üç aşamadan oluşmaktadır. Öncelikle Konsey, her hafta hazırladığı madde metnini internet sitesinde yayınlacaktır. Vatandaşlar Konseyin sitesine girerek bu maddelere doğrudan kendi istedikleri şekli verebilmektedirler. İki ya da üç hafta sonra Konsey, vatandaşlardan gelen tepkiye göre maddeyi tekrar hazırlamakta ve sitesinde yayınlamaktadır. Son aşamada madde konseyde oylanmakta ve halka ilan edilmektedir. Böylece anayasa, madde madde her aşamasında halkın katılımı gerçekleştirilerek hazırlanmıştır.⁴² Anayasa Konseyi, her hafta kendi internet sitesine hazırlanan taslak metinleri koymuş ve halk bu siteye girerek metin hakkında önerilerini ve eleştirilerini doğrudan belirtmiştir. Böylece halk doğrudan anayasa maddelerinin nasıl olmasını istediğini doğrudan meclise teklif etme imkanına sahip olmuştur. Bu şekilde, anayasa maddeleri hakkında 3600'den fazla yazılı görüş bildirilmiştir.⁴³ Halkın doğrudan Anayasa Konseyi'nin internet sitesine girerek, anayasa metnini yazması sürecin şeffaflığını göstermektedir.⁴⁴ Ayrıca halk, yeterli yer olduğu sürece toplantı salonunda yer alarak da bizzat toplantıları takip edebilmiştir.⁴⁵

Anayasa Konseyi halka etkileşimi arttırmak adına Facebook hesabından da teklif almış, yine Facebook hesabından, konseyin Youtube'da açılan kanalın-

³⁹ Thorvaldur Gylfason, "Crowds and Constitutions", 2011, çevrimiçi: <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/7090>, (erişim tarihi: 17.02.2012).

⁴⁰ Gylfason, "Crowds and Constitutions".

⁴¹ İzlanda Anayasa Konseyi'nin web sitesi için, çevrimiçi: <http://stjornlagarad.is/english/>, Konsey çalışmalarını tamamlamıştır. Ancak son yararlandığımız tarihte bu web adresinden konseyin çalışmalarıyla ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşmak mümkündür. (erişim tarihi: 12.06.2012).

⁴² Gylfason, "Crowds and Constitutions".

⁴³ Gylfason, "From Collapse to Constitution...", s. 36.

⁴⁴ Brandt, Michele/Cottrell, Jill / Ghai, Yash / Regan, Anthony: Constitution-making and Reform: Options for The Process, Interpeace, 2011s. 122.

⁴⁵ "The Role of the Constitutional Council", (çevrimiçi) <http://stjornlagarad.is/english/>, (erişim tarihi: 12.06.2012).

dan ve konseyin web sitesinden konsey oturumları canlı yayınlanmış, Flickr hesabından da konsey çalışmalarına ait fotoğrafları halkla paylaşmıştır.⁴⁶ Böylece halk, anayasanın içeriğini, kendisine sunulmadan önce görmüştür. Anayasa Konseyi'nin üyelerinden biri olan iktisat profesörü Thorvaldur Gylfason'a göre bu süreç, sosyal medyanın halkın katılımındaki gücünü göstermiş ve katılımcı demokrasi açısından halkın anayasa yapımına internet vasıtasıyla doğrudan katılımı, en azından taslağın hazırlanması sürecinden daha olumlu sonuç alınmasına neden olmuştur.⁴⁷ Halk ve Anayasa Konseyi ortaklaşa çalışarak bir anayasa taslağı ortaya çıkarmıştır.

İzlanda'nın mevcut anayasasına (1944) göre anayasa değişikliği teklifi verme yetkisi yalnızca Parlamento'ya verilmiştir. Anayasa değişikliğinin onaylanması için yeni bir parlamento seçimi yapılmalıdır ve seçilen parlamento anayasa değişikliğini onaylamalıdır. Anayasa değişikliği Cumhurbaşkanının onayıyla yürürlüğe girmektedir.⁴⁸ Dolayısıyla bu süreçte taslağa son halini, referandumda çıkan sonucu dikkate alarak parlamento verecektir. Hazırlanan metin, 29 Temmuz 2011'de İzlanda Parlamentosu'na (Althingi) sunulmuştur. Parlametoda taslak üzerinde yapılacak çalışmalardan sonra, halkın içeriğini hazırladığı metnin 20 Ekim 2012'de referanduma sunulması kararlaştırılmıştır.⁴⁹ Ancak belirtmek gerekir ki bu referandum halkın son sözü söylediği bir referandum değil, bir danışma referandumudur. Ayrıca İzlanda Anayasası'nın 48. maddesi, parlamento üyelerinin yalnızca kendi görüşleriyle bağlı olduğunu, kendilerini seçenlerin görüşleriyle bağlı olmadıklarını hüküm altına almaktadır.⁵⁰ Danışma referandumu yasal olarak bağlayıcı olmasa da siyasilere belirli konularda halkın ne düşündüğü konusunda bir yol göstermektedir. Kanaatimizce bu bakımdan önemsiz addedilemez.

Referandumda halka, anayasanın içeriğiyle ilgili temel konularda altı soru yöneltilmiş ve bu sorulara "evet" veya "hayır" demesi istenmiştir.⁵¹ Bu refe-

⁴⁶ Brandt, ve diğerleri, a.g.k., s. 145.

⁴⁷ "Mob Rule: Iceland Crowdsourcing its New Constitution", The Guardian 9.06.2011, (çevrimiçi) <http://www.guardian.co.uk/world/2011/jun/09/iceland-crowdsourcing-constitution-facebook>, (erişim tarihi: 12.06.2012).

⁴⁸ İzlanda Anayasası madde 79, (çevrimiçi) <http://www.government.is/constitution/>, (erişim tarihi: 20.04.2013).

⁴⁹ Iceland Review Online, "Referendum to Be Held on Icelandic Constitution", 25.05.2012, (çevrimiçi) http://www.icelandreview.com/icelandreview/daily_news/Referendum_to_Be_Held_on_Icelandic_Constitution_0_390328.news.aspx, (erişim tarihi: 12.06.2012).

⁵⁰ Baldwin Thor Bergsson/Paul Blokker, "The Constitutional Experiment in Iceland", (çevrimiçi) <http://ssrn.com/abstract=2320748>, (erişim tarihi) 30.05.2014.

⁵¹ Bu sorular; "1. Anayasa Konseyi'nin tekliflerinin Anayasa taslağının temelini oluşturmasını istiyor musunuz? 2. Yeni anayasada özel mülkiyete konu olmayan doğal kaynakların ulusal mülkiyet olarak kabul edilmesini istiyor musunuz? 3. Yeni ana

randuma katılım oranı %49 ile sınırlı kalsa da katılanların yaklaşık üçte ikisi kendisine sorulan sorulara “evet” yanıtını vermiştir.⁵² Daha sonraki aşamada anayasaya uygun olarak halkın onayladığı metin taslak olarak son sözü söylemek üzere parlamentonun önüne gelmiştir. Bunun üzerine seçimler yenilenmiş, yeni oluşturulan parlamento taslak metni tartışmaya başlamıştır. Bu tartışmalarda Parlamento Venedik Komisyonu’nun ve hukuk uzmanlarının anayasa taslağı hakkındaki görüşlerini de almıştır.⁵³

İzlanda’nın heyecan verici bu süreci ne yazık ki başarısızlıkla ve süreci heyecanla karşılayanlar tarafından hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştır. Halkın sosyal medya vasıtasıyla taslağın hazırlanması sürecine katıldığı anayasa yapımı süreci, parlamentoda politikacıların siyasi çatışmalarına kurban gitmiştir. Parlamentoda çoğunluğu sağlayan ve anayasa yapımı sürecine başından beri karşı olan İlerici Parti (Progressive Party) ve Bağımsızlık Partisi (Independence Party), 27 Nisan 2013 seçimlerinden sonra Parlamentoda çoğunluğu elde etmişler ve vatandaşların katılımıyla Anayasa Konseyi’nin hazırladığı taslağa sadık kalmamışlardır. Bu nedenle parlamentoda uzlaşmaya varılamamış ve süreç istendiği gibi sonuçlanmamıştır.⁵⁴ Bu iki parti yeni anayasa yapımı sürecine en başından beri karşı çıkmaktaydılar ve yeni bir anayasa yapmak yerine, mevcut anayasada ekonomik krizden çıkışı kolaylaştıracak belirli değişiklikler yapmanın daha elzem olduğunu savunmaktaydılar.

Parlamentoda, 27 Nisan 2013 seçimlerinden önce koalisyon hükümetini oluşturan Sosyal Demokrat grup ve Sol-Yeşiller Hareketi referandumun sonuçlarını olumlu karşılamış ve desteklemişlerdir. Zaten Sol-Yeşiller hareketi süreci en başından beri desteklemekteydi. Muhalefet partileri ise referanduma katılımın düşük kalmasını, halkın esasında yeni bir anayasa istemediği konusunda en önemli gerekçe olarak öne sürmüşlerdir.⁵⁵

yasada İzlanda’da resmi kilise kabul edilmesine ilişkin hüküm görmek istiyor musunuz?, 4. Yeni anayasada belirli bireylerin Althingi’ye (Parlamento) seçilmesine, şimdiki durumdan daha çok temsil edilmesine ilişkin düzenleme olmasını istiyor musunuz?, 5. Yeni anayasada ülkenin bütün bölgelerine eşit oy ağırlığı verilmesine ilişkin düzenleme olmasını istiyor musunuz?, 6. Yeni anayasada belirli sayıda seçmenin talebini referanduma sunmasına ilişkin bir düzenleme olmasını istiyor musunuz?, Bergsson/Blokker, a.g.k.

⁵² Gylfason, “Constitution-making in action: the case of Iceland”, (çevrimiçi) <http://www.voxeu.org/article/constitution-making-action-case-iceland>, (erişim tarihi: 20.04.2013).

⁵³ Helene Lendemore, “Inclusive Constitution making: The Icelandic Experiment”, Journal of Political Philosophy. doi: 10.1111/jopp.12032, Şubat 2014, (çevrimiçi) https://www.academia.edu/5289629/Inclusive_Constitution-Making_the_Icelandic_Experiment, (erişim tarihi: 23.04.2014);

⁵⁴ Lendemore, a.g.k.

⁵⁵ Bergsson/Blokker, a.g.k.

Anayasa taslağının bir önceki Anayasa'dan farklılaşan ve tartışılan önemli noktaları şunlardır: İlk olarak taslak metinde bir başlangıç kısmı yer almaktadır. İzlanda Anayasa taslağı, ABD Anayasası'ndan esinlenerek, "Biz, İzlanda'da yaşayan İzlanda halkı..." ifadesi ile başlamaktadır. Taslağın en önemli değişikliklerinden biri ise Evanjelik Lutheran Kilisesinin resmi kilise olmaktan çıkarılmasıdır. Mevcut düzenlemede Evanjelik Lutheran Kilisesi resmi kilise olarak kabul edilerek devlet tarafından korunmakta ve desteklenmektedir (m. 62). Taslak metin ise kilise kurumu hakkındaki düzenlemeyi kanunlara bırakmış ve bu konunun sadece referandumla değiştirilebileceğini düzenlemiştir (m. 19).⁵⁶ Önemli değişikliklerden biri de uluslararası anlaşmalara taraf olma ve uluslararası örgütlere katılma konusunda mutlaka referanduma gidileceğiyle ilgili taslağın 111. maddesidir. Bu hüküm Avrupa Birliği gibi oluşumlara katılma konusunda halka veto imkanı sunmaktadır.⁵⁷ Özellikle bu konular muhalefet tarafından tepkiyle karşılanmış ve Anayasa taslağına karşı propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır.

Bunun yanında taslağın en önemli yeniliklerinden biri, birçok konuda referandum ve halk girişimi gibi doğrudan demokrasi araçlarına yer vermesidir. Mevcut Anayasadaki Cumhurbaşkanı'dan geri dönen kanunların referanduma sunulmasının yanında, devlet kilisesinin belirlenmesi, herhangi bir kanunun Parlamentodan geçtikten sonraki üç ay içerisinde seçmenlerin %10'unun talebi üzerine referanduma sunulması, m. 67'de sayılan bazı istisnai durumlarda (bütçe v.s.) referanduma başvurulması, m. 66'da düzenlenen halk girişimi uygulaması İzlanda için yeni düzenlemelerdir. Ayrıca taslakta düzenlendiğine göre halk, Cumhurbaşkanı'nın Parlamento tarafından görevden alınması sürecine katılmaktadır.⁵⁸ Anayasa taslağının referanduma bu kadar çok konuda yer verilmesi eleştirilse de, muhalefet partilerinin yeni anayasaya karşı duruşlarının temel gerekçesi bu değildir. Hatta 27 Nisan seçimlerinden sonra iktidar olan Bağımsızlık Partisi ve İlerici Parti tarafından, taslaktaki referanduma ilişkin hususların, daha sonra olağan anayasa değişikliği usulüyle getirileceği vaat edilmiştir.

Taslakla getirilen önemli yeniliklerden biri de doğal kaynaklarla ilgili düzenlemedir. Taslağın 34. maddesi doğal kaynakların mülkiyetinin devlete ait olduğunu ve özel mülkiyete konu olamayacağını düzenlemektedir. Bu hüküm de üzerinde çok tartışılan düzenlemelerden biridir.⁵⁹ Ancak muhalefet partile-

⁵⁶ İzlanda Anayasa Taslak Metni (çevrimiçi) http://stjornlagarad.is/other_files/stjornlagarad/Frumvarp-enska.pdf, (erişim tarihi: 20.04.2013).

⁵⁷ Tom Ginsburg, Zachary Elkins, James Melton, "A Review of Iceland's Draft Constitution", (çevrimiçi) <http://comparativeconstitutionsproject.org/wp-content/uploads/CCP-Iceland-Report.pdf>, (erişim tarihi: 18.04.2013).

⁵⁸ Ginsburg/Elkins/Melton, a.g.k.

⁵⁹ Ginsburg/Elkins/Melton, a.g.k.

ri doğal kaynaklar ve referandumlarla ilgili düzenlemelere karşı çıkmamışlar, ancak yeni bir anayasa yapılmadan bu konuların olağan anayasa değişikliği usulüne göre değiştirilmesini istemişlerdir.⁶⁰

Anayasa Konseyi'nin hazırladığı taslak metin Parlamente'ye sunulduğunda kamuoyunda Parlamente'nin, halkın hazırladığı taslağa müdahale etmemesi gerektiği ileri sürülmüş, fakat muhalefetteki Bağımsızlık Partisi lideri buna karşı çıkarak, yürürlükteki Anayasanın anayasa değiştirme yetkisini Parlamente'ye verdiğini belirterek, Parlamente'nin maddi anlamda gerekli gördüğü değişiklikleri yapacağını açıklamıştır.⁶¹ Parlamente aşamasında Anayasa Konseyi'nin hazırladığı metinde yapılan değişikliklerden en önemlisi belki de temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması konusunda olmuştur. Konsey'in hazırladığı taslak, her temel hak ve özgürlük için ayrı sınırlama sebebi öngörmekteyken, taslak Parlamente aşamasında bütün temel hak ve özgürlükler için genel bir sınırlama sebebi öngörecektir şekilde değiştirilmiştir. Bu durum özellikle Venedik Komisyonu'ndan görüş alındığında Komisyon tarafından da eleştirilmiştir.⁶²

İzlanda Anayasası'nın 79. maddesine göre Anayasa değişikliği teklifi Parlamente'de görüşülmek üzere kabul edildiğinde seçimler yenilenmekte ve yeni Parlamente teklifi görüşüp oylamaktadır. Eğer teklif kabul edilirse, Cumhurbaşkanı'nın onayıyla yürürlüğe girmektedir.⁶³ Bu nedenle Parlamente değişikliği teklifini oylamak üzere 27 Nisan 2013'te genel seçime gitmiştir. Seçimlerden sonra Parlamente'de dengeler değişmiş, irili ufaklı yeni siyasi partiler ortaya çıkmış ve Anayasa değişikliğini destekleyen Sosyal Demokratlar ve Sol-Yeşiller büyük kan kaybetmiştir. Bu iki partinin oy oranı bir önceki seçimlere göre %51,5 iken son seçimde %23,8'e düşmüştür.⁶⁴ Bu iki partinin yeni anayasayı en çok destekleyen partiler olduğu düşünüldüğünde, seçim öncesi Parlamente tartışmalarının seçmenlerde yeni anayasaya duyulan isteği azalttığını göstermektedir. Seçim sürecinde yürütülen bir kamuoyu araştırması da bu görüşü destekler niteliktedir. İzlanda Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Merkezi tarafından yürütülen araştırmada, oy kullanan seçmenlerin büyük çoğunluğu anayasanın öncelikli mesele olmadığını belirtmiş, sadece %15,8'i İzlanda için yeni bir anayasanın ilk üç önemli gündem maddesinden biri olduğu yönünde görüş bildirmiştir.⁶⁵ Bunun yanında en güçlü muhalefet

⁶⁰ Bergsson/Blokker, a.g.k.

⁶¹ Bergsson/Blokker, a.g.k.

⁶² Landemore, a.g.k.

⁶³ İzlanda Anayasası m. 79, (çevrimiçi) www.government.is/constitution (erişim tarihi: 20.04.2013).

⁶⁴ İzlanda 27 Nisan 2013 seçim sonuçları, (çevrimiçi) <http://www.electionresources.org/is/althing.php?election=2013>, (erişim tarihi: 08.05.2014).

⁶⁵ Bergsson/Blokker, a.g.k.

partileri olan ve Anayasa yapımına başından beri karşı çıkan İlerici Parti ve Bağımsızlık Partisi bu seçimlerden oldukça güçlenerek çıkmışlardır. İlerici Parti 2009 seçimlerine göre oylarını %9 civarında arttırarak %24,4 oranında oy almış, Bağımsızlık Partisi ise %26,7 oranında oy alarak seçimleri birinci parti olarak tamamlamıştır.⁶⁶ Bu da hemen yukarıda belirttiğimiz görüşümüzü destekleyen bir sonuçtur.

Seçimlerden iktidar olarak çıkan yeni anayasa karşıtı Bağımsızlık Partisi ve İlerici Parti, yapılan oylamada taslağı reddederek sansasyonel bir şekilde başlayan katılımcı anayasa yapımı sürecinin olumlu sonuçlanmasına engel olmuşlardır. Elbette ki seçimlerde halkın yüzde ellisinden fazlasını oyunu almaları, yeni anayasaya karşı olmaları nedeniyle halkın çoğunluğunun yeni anayasa istemediği şeklinde yorumlanabilir. Ancak yine de bu sonuç, süreci merak ve heyecanla bekleyen dünya kamuoyu tarafından hayal kırıklığıyla karşılanmıştır.⁶⁷

Her ne kadar başarıya ulaşmasa da, taslak metnin hazırlanması aşaması katılımcı anayasa yapımı bakımından dünyada ilk örnek olma özelliğini barındırmaktadır. Ayrıca taslak metin halkoylaması sonucu reddedilmemiş, parlamento önünde akamete uğramıştır. Sürecin bu yönünden çıkarılacak önemli dersler vardır. Bunlara da sonuç kısmında değineceğiz.

Sonuç

Demokrasi pratiği, tarih sahnesine en son çıkışı olan 18. Yüzyıldan bu yana yaygınlaşarak uygulanmaya devam etmiştir. Genelde temsili modeli uygulanırsa da bu yönü eleştirilmiş ve ideal olan doğrudan demokrasiye ulaşma çabaları katılımcı demokrasi, uzlaşmacı demokrasi ya da müzakereci demokrasi gibi farklı teorileri ve uygulamaları doğurmuştur. Bunlar çoğu zaman teorik düzlemde kalsa da, pratiğe dökme çabaları da kendini göstermiştir. Teknolojik gelişmeler, hayatın her alanını etkisi altına aldığı gibi siyaseti de etkilemiş, demokrasi pratiğini de elektronik ortama aktararak, idealize edilene ulaşmanın mümkün olacağı düşüncesi ortaya atılmıştır ve bu e-demokrasi olarak adlandırılmıştır.

E-demokrasiye karşı birçok çekince ileri sürülmüş olsa da (internet kulla-

⁶⁶ İzlanda 27 Nisan 2013 seçim sonuçları, (çevrimiçi) <http://www.electionresources.org/is/althing.php?election=2013>, (erişim tarihi: 08.05.2014).

⁶⁷ Thorvaldur Gylfason, "Democracy on ice: a post mortem of the Icelandic Constitution, (çevrimiçi) <http://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/thorvaldur-gylfason/democracy-on-ice-post-mortem-of-icelandic-constitution>, (erişim tarihi: 25.07.2013); Tom Ginsburg, "Iceland: End of the constitutional Saga?", (çevrimiçi) http://www.huffingtonpost.com/tom-ginsburg/iceland-end-of-the-constitution_b_3018127.html, (erişim tarihi: 25.07.2013).

nımının yaygın olmaması, internet kullanımının belli ölçüde bir bilgi birikimi gerektirmesi vb.) zaman ilerledikçe bu çekinceler ortadan kalkmaktadır. İnternet kullanımı gün geçtikçe yaygınlaşmakta, özellikle sosyal ağların kullanımı yaş ve eğitim farkı gözetmeksizin artmaktadır. Siyasetçiler seçmenleriyle sosyal medya üzerinden iletişim kurmakta ve propaganda faaliyeti yürütmektedir. Bu gelişmeler katılımcı demokrasinin etkin bir şekilde uygulanabilir olduğunu göstermektedir. Temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığı ve kamu gücünün bu temel hak ve özgürlükler karşısında sınırlandırıldığı metin olan anayasanın yapımında da bu araçlar, halkın etkin katılımını sağlamak adına kullanılmalıdır.

Çalışmada değindiğimiz İzlanda anayasa yapımı süreci bu konuda dünyadaki ilk ve en önemli örneği oluşturmaktadır. Sonuçta başarısızlığa ulaşsa da, anayasa taslak metninin hazırlanması aşaması e-demokrasi olarak adlandırılan internet üzerinden siyasi katılımın uygulanabileceğini tüm dünyaya göstermiştir. İzlanda'nın küçük nüfuslu bir ülke olması (320.000 civarı)⁶⁸ göz önünde bulundurulduğunda böylesine etkin bir katılımcı yöntemin uygulanması da kolaylaştırmıştır. Ayrıca nüfusun %90'dan fazlası internet erişimine sahip olmakta ve üçte ikisi de Facebook ve diğer sosyal medya araçlarını kullanmaktadır. Bu rakamlara bakıldığında e-demokrasi oldukça uygulanabilir olmaktadır. İzlanda örneği e-demokrasinin anayasa yapımında uygulanması açısından önemli bir örnek arz etmektedir. Fakat belirtmek gerekir ki mevcut olanaklar bu noktada ölçek problemini ortadan kaldırmaktadır.

Kanımızca İzlanda anayasa yapımı sürecinin başarısızlığa uğrama nedeni, internet ve sosyal medya kullanılarak halkın katılımının sağlanması değil, anayasa yapımının politik çıkar tartışmalarına indirgenmesi olmuştur. Bunda, anayasa yapımında İzlanda'nın yürürlükteki 1944 Anayasası'ndaki yöntemin kullanılmasının da etkisi büyüktür. Çünkü mevcut anayasa son sözü söyleme yetkisini Parlamento'ya vermektedir. Ayrıca bu Parlamento, taslağın hazırlanmasından sonra seçimlerin yenilenmesiyle oluşan parlamentodur. Bu da, halkın görüşlerini olgunlaştırarak taslak haline getiren Anayasa Konseyi'ni bir danışma konseyi olarak tasarlamayı gerektirmiştir. Başlarken, anayasa yapımının genellikle gündelik politikalardan ayrı tutulduğunu ve halkın bugüne kadar genelde anayasa yapımı sürecinden dışlandığını söylemiştik. Ancak İzlanda'da tam tersi gerçekleşmiş, halk anayasa yapımı sürecinin hemen her aşamasında dahil edilirken anayasa yapımı gündelik politik tartışmalara feda edilmiştir. Özellikle Anayasa taslağını onaylamak üzere 27 Nisan 2014'te seçimlerin yenilenmesinden sonra irili ufaklı birçok partinin ortaya çıkması ve siyasi bölünmüşlüğün artması, anayasayı destekleyen partiler ciddi oy kaybı yaşarken ye-

⁶⁸ Son nüfus sayımına göre 326,340, (çevrimiçi) <http://www.statice.is/Pages/444?NewsID=10348>, (erişim tarihi: 30.05.2014).

ni anayasa yapılmasına karşı olan muhalefet partilerinin iktidar olması, parlamentonun süreci tıkaması sonucunu doğurmuştur. Aslında, Elster bu tehlikeyi yıllar önce yazdığı bir makalesinde dile getirmiş, anayasanın olağan parlamentolar tarafından yapılması durumunda partizan çıkarların süreci etki altına alacağı tehlikesine vurgu yapmıştır.⁶⁹ İşte İzlanda anayasa yapımı süreci e-demokrasi uygulamasının önemli bir örneği olduğu kadar, Elster'in işaret ettiği bu tehlikenin de bir örneği olmuştur.

Son olarak belirtmek gerekir ki artık siyasi karar alma ve anayasa yapımı süreçlerinde internet ve sosyal medyanın rolü yadsınamaz. Seçilmişlerin anayasa yapmasında demokratik açıdan bir sorun yoktur; fakat katılımcı demokrasiyi anayasa yapımı sürecinde uygulamak yeni araçlarla çok daha mümkündür. Bu nedenle siyasi çıkarlar anayasa yapımı sürecinin dışında tutulmaya çalışılmalıdır. Anayasa yapımı gündelik veya kısa vadeli siyasi sorunların çözüm yöntemi olarak görülmemelidir. Anayasa siyaset alanının sınırlarını çizmeli, siyasetle çözülecek problemler bu alanda daha sonra verilecek mücadelelere bırakılmalıdır.

⁶⁹ Jon Elster, "Deliberation and Constitution Making", *Deliberative Democracy*, ed. Jon Elster, Cambridge UK, Cambridge University Press, 1998, s. 117; Türkiye'nin başarıya ulaş(a)mayan anayasa yapımı süreci için de aynı çıkarımda bulunmanın yanlış olmayacağı kanaatindeyiz (B.Ç.).

Kaynaklar

Kitap ve makaleler:

- Akbulut, Olgun, “Doğrudan Demokrasi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- Arato, Andrew, *Constitution Making Under Occupation: The Politics of Imposed Revolution in Iraq*, New York, Columbia University Press, 2009.
- Arato, Andrew, “Redeeming the Still Redeemable: Post Sovereign Constitution Making”, *International Journal of Politics, Culture and Society*, Vol. 22:4, s. 427-443.
- Banks, Angela M., “Expanding Participation in Constitution Making: Challenges and Opportunities”, *William and Mary Law Review*, Vol. 49, Iss. 4, Art. 2, 2008, s. 1043-1069.
- Barber, Benjamin, *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*, London, University of California Press, 2003.
- Bergsson, Baldwin Thor/Blokker, Paul “The Constitutional Experiment in Iceland”, (çevrimiçi) <http://ssrn.com/abstract=2320748>, (erişim tarihi) 30.05.2014.
- Brandt, Michele/Cottrell, Jill/Ghai, Yash / Regan, Anthony: *Constitution-making and Reform: Options for The Process*, Interpeace, 2011.
- Catt, Helena, *Democracy in Practice*, London, Routledge, 1999.
- Chambers, Simone, “Constitutional Referendums and Democratic Deliberation”, *Referendum Democracy: Citizens, Elites and Deliberation in Referendum Campaigns*, ed. Matthew Mendelsohn/Andrew Parkin, Palgrave, 2001.
- Çağ, Burak, “Anayasa Yapımı Sürecinde Doğrudan Demokrasi Uygulamaları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Elkins, Zachary/Ginsburg, Blount, Justin, “Citizen as Founders: Public Participation in Constitutional Approval”, *Temple Law Review*, Vol. 81, No. 2, 2008.
- Elster, Jon, “Deliberation and Constitution Making”, *Deliberative Democracy*, ed. Jon Elster, Cambridge University Press, 1998, s. 97-123.
- Ersöz, Selva, “İnternet ve Demokrasinin Geleceği”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Vol.3 (4), 2005, s. 122-129.
- Gai, Yash, “The Role of Constituent Assemblies in Constitution Making”, (çevrimiçi) http://www.constitutionnet.org/files/the_role_of_constituent_assemblies-final_yg-200606.pdf, (erişim tarihi: 01.03.2012).
- Ginsburg, Tom/Elkins, Zachary/Melton, James, “A Review of Iceland’s Draft Constitution”, (çevrimiçi) <http://comparativeconstitutionsproject.org/wp-content/uploads/CCP-Iceland-Report.pdf>, (erişim tarihi: 18.04.2013).
- Ginsburg, Tom, “Iceland: End of the constitutional Saga?”, (çevrimiçi) http://www.huffingtonpost.com/tom-ginsburg/iceland-end-of-the-constitution_b_3018127.html, (erişim tarihi: 25.07.2013).
- Glassman, Michael/Kang, Min Ju, “Five Classrooms: Different forms of ‘de-

- mocracies' and their relationship to cultural pluralism(s)", Educational Philosophy and Theory, Vol. 43, No. 4, 2011, s. 365-386.
- Gözler, Kemal, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, I. Cilt, Ekin Yayınları, 2011.
- Gülener, Serdar, "Anayasa Yapımında Yeni Bir Paradigma: Kapsayıcı, Katılımcı, Uzlaşmacı Anayasa Yapım Süreçleri ve Çeşitli Örnekler", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.XV, Y.2011, Sa. 3, s. 199-224.
- Gylfason, Thorvaldur, "From Collapse to Constitution: The Case of Iceland", CESIFO Working Paper, No. 3770, 2012, (çevrimiçi) http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2034241, (erişim: 20.03.2012).
- Gylfason, Thorvaldur, "From Crisis to Constitution", 2011, çevrimiçi: <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/7077>, (erişim tarihi: 12.06.2012).
- Gylfason, Thorvaldur Gylfason, "Crowds and Constitutions", 2011, çevrimiçi: <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/7090>, (erişim tarihi: 17.02.2012).
- Gylfason, Thorvaldur, "Constitution-making in action: the case of Iceland", (çevrimiçi) <http://www.voxeu.org/article/constitution-making-action-case-iceland>, (erişim tarihi: 20.04.2013).
- Gylfason, Thorvaldur, "Democracy on ice: a post mortem of the Icelandic Constitution", (çevrimiçi) <http://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/thorvaldur-gylfason/democracy-on-ice-post-mortem-of-icelandic-constitution>, (erişim tarihi: 25.07.2013).
- Hart, Vivien, "Democratic Constitution Making", United States Institute of Peace, Special Report, 2003.
- Hart, Vivien, "Constitution-Making and Transformation of Conflict", Peace and Change, Vol. 26, No. 2, 2001.
- Lendemore, Helene, "Inclusive Constitution making: The Icelandic Experiment", Journal of Political Philosophy. doi: 10.1111/jopp.12032, Şubat 2014 (çevrimiçi) https://www.academia.edu/5289629/Inclusive_Constitution-Making_the_Icelandic_Experiment, (erişim tarihi: 23.04.2014).
- Mueller, Dennis C., Constitutional Democracy, Oxford University Press, 2000.
- Orr, Aki, "Doğrudan Demokrasi Manifestosu", çev. Murat Yanık, Prof.Dr. Aydın Aybay'a Armağan, Vedat Kitapçılık, 2004, s. 365-376.
- Posner, Richard A., Law, Pragmatism and Democracy, London, Harward University Press, 2003.
- Rousseau, J. J., Toplum Sözleşmesi, çev. Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Sartori, Giovanni, Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, çev. Tunçer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan, Yetkin Yayınları, 1996.
- Tierney, Stephen, "Constitutional Referendums: A Theoretical Enquiry", The Modern Law Review, s. 72(3), 2009, s. 360-383.
- Voigt, Stefan, "The Consequences of Popular Participation in Constitutional Choice – Towards a Comparative Analys", (çevrimiçi) <http://www.uni-marburg.de/fb02/insecon/publikationendatenfiles/wittenberg.pdf>, (eri-

şim tarihi: 20.04.2012)

Yanık, Murat, “Yeniden Doğrudan Demokrasi”, E-Akademi, S. 41, Temmuz 2005, (çevrimiçi) <http://www.e-akademi.org/incele.asp?konu=Yeniden%20Do%F0rudan%20Demokrasi&kimlik=1120134975&url=makaleler/myanik-1.htm>, (erişim tarihi: 2.11.2011).

Yüksel, Saadet, “Turkey’s Procedural Challenges to Making a New Constitution”, Annales de la Faculte de Droit d’Istanbul, İstanbul, XLI, N. 58, 2009, s. 119-135.

İnternet siteleri:

İzlanda Anayasa Konseyi Resmi Web Sitesi, <http://stjornlagarad.is/english/>

Iceland Review Online, <http://www.iceland.review.com>

The Guardian, <http://www.guardian.co.uk/world>

İzlanda ulusal istatistik web sitesi, <http://www.statice.is/Pages/444?NewsID=10348>

İzlanda Anayasası, <http://www.government.is/constitution>

İzlanda 2013 Seçim Sonuçları, <http://www.electionresources.org/is/>